

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA FITONIMIK LUG'ATNING SO'Z YASALISH TARKIBI.

Matkarimova Gulira'no Abdullayevna

Mamun University Lecturer

Khiva City, Khorezm region, Republic of Uzbekistan

Gmail: guliranomatkarimova@gmail.com

Tel: +998914340340

Annotatsiya.

O'simlik dunyosi lingvistik dunyoning muhim qismidir. Fitonimik lug'at xalqning xo'jalik va madaniy faoliyatini, milliy til va madaniy hamjamiyatning qadriyatlar tizimini, uning dunyoqarashini, dunyoni tushunishini aks ettiradi. So'nggi o'n yilliklarda tilshunoslikda hukmronlik qilgan antropotsentrik paradigma doirasida ingliz va o'zbek tillarining fitonimik makonini qiyosiy jihatdan o'rganishga bag'ishlangan ushbu maqola dolzarbdir. Biroq, bugungi kunda tadqiqot uchun qiziqarli material bo'lgan fitonimiya to'liq o'rganilgan deb ayta olmaymiz. Ushbu maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek tillarida fitonimik lug'at nominatsiyasining strukturaviy va derivativ shakllarini aniqlash va tavsiflashdir. Ushbu maqolada tillarda fitonimlarni hosil qilishning asosiy usullari (tarkib, qo'shimcha, o'zlashtirish) tavsiflangan va tahlil qilingan, shuningdek, leksemalar tanlangan guruhlariga ajratilgan. Taqqoslangan tillarning fitonimik lug'atida ishlaydigan so'z yasash jarayonlarining qonuniyatlarini o'rganish belgilangan lug'at nominatsiyasidagi o'xshashlik va farqlarni aniqlash imkonini berdi. Tadqiqot natijalaridan leksikologiya, lingvokulturologiya, onomastika fanlarini o'rganishda hamda terminologik lug'atlarni tuzishda foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: fitonim, fitonimiya, qiyosiy aspekt, o'zlashma, birikma, qo'shimcha, dunyoning lingvistik tasviri.

Kirish. Zamonaviy ilm-fanning antropotsentrizmiga muvofiq, soʻnggi oʻn yilliklarda lingvistik tadqiqotlar inson, uning ongi va tafakkuri bilan chambarchas bogʻliq holda amalga oshirilyapdi, odamlarning dunyoning lingvistik tasvirini oʻrganishga katta eʼtibor qaratilmoqda. Oʻz rivojlanishining maʼlum bir bosqichida tilda qayd etilgan atrofdagi voqelik haqidagi gʻoyalar. Til, bir tomondan, ushbu rasmni shakllantirish bilan birga, inson dunyosining boshqa rasmlarini ifodalaydi va tushuntiradi, ular maxsus lugʻat orqali tilga kirib, unga shaxs va uning madaniyati xususiyatlarini kiritadi.

Shu nuqtai nazardan, fitonimik lugʻat alohida qiziqish uygʻotadi, chunki tabiat obʼektlari nominatsiyasida insonning hayotiy tajribasi, odamlarning qadriyatlar tizimi, oʻsimlik dunyosini oʻrganish va oʻzlashtirish jarayoni, oʻsimlik dunyosining oʻziga xos xususiyatlari qayd etiladi. Milliy mentalitet namoyon boʻladi.

Inson qadim zamonlardan oʻzini tabiatning bir boʻlagi sifatida his qilgan, oʻz taraqqiyotining dastlabki bosqichlarida uning mavjudligining tashqi sharoitlarini belgilab beruvchi oʻsimlik dunyosining mavjudligiga toʻliq bogʻliq boʻlgan. Ishonch bilan aytishimiz mumkinki, bugungi kunda ham tabiat, xususan, oʻsimliklar odamlar uchun muhim soha sifatida oʻylab topilgan (Vasilenko, 2007: 46). Ota-bobolarimiz tabiatni qadrlagan va hurmat qilgan: toza oʻsimlik dunyosini buzgan holda (daraxtlarni kesish, oʻsimliklarni payxon qilish) biz ona tabiatdan kechirim soʻrashimiz kerak deb hisoblangan (Vasilchenko, 2002: 165). Tabiat bilan oʻzaro munosabatda boʻlgan odamlar oʻsimliklarga nom berdilar, ularning ichki shaklida oʻsimliklar haqidagi gʻoyalar qayd etiladi va obʼektni aniqlash uchun muhim belgilar aks ettiriladi (Konovalova, 2000: 4). Bu nomlar, oʻz navbatida, maxsus leksik-semantik guruhni - fitonimik lugʻatni tashkil qiladi, ular N. I. Konovalovning fikriga koʻra, nafaqat nominativ, balki pragmatik, baholovchi, ifodali va boshqa funktsiyalarni ham bajaradi (Konovalova, 2001 : 57). Leksemalarning bu semantik birlashmasi diqqatga sazovordir, chunki Z. I. Komarova va G. V. Xasanshinalarning

fikricha, u lugʻatning eng qadimgi qatlamlaridan biridir (Komarova, Xasanshina, 2004: 29). Fitonimik lugʻat odamlarni oʻrab turgan tabiatning bir qismi sifatida oʻsimlik dunyosining amaliy va madaniy-mifologik rivojlanishi tajribasini aks ettiradi va oʻsimlik voqeligi haqidagi xalq idrokini aks ettiruvchi etnomadaniy maʼlumotlarni oʻz ichiga oladi.

Nazariy tahlil. Biz tanlagan fitonimik lugʻat tahliliga oʻtishdan oldin uni oʻrganishning nazariy jihatiga eʼtibor qaratishimiz kerak (“fitonim”, “fitonimik lugʻat”, “fitonimiya” tushunchalariga taʼrif), shuningdek, lugʻat tarkibini tahlil qilish kerak.

“Fitonim” atamasi 20-asrning 70-yillarida neologizm boʻlgan (Shanskiy, 2002: 343), aynan shu davrdan boshlab bu tushuncha tilshunoslikda faol qoʻllanila boshlandi. Yu. A. Dyachenkoning fikricha, fanda belgilangan atamaning ham tor, ham keng talqini shakllangan (Dyachenko, 2010: 11–12). Shunday qilib, A.V.Superanskaya asarida “fitonim” alohida oʻsimlikning oʻziga xos individual nomi sifatida qoʻllangan, “fitonimiya” (muallif tomonidan – “fitonimiya”) esa onomastikaning bir qismi sifatida – yakka nomlarni oʻrganuvchi fan sifatida qaraladi. (Superanskaya, 1973: 173– 189). Misol tariqasida muallif “Sehrgarlar emani”, “Qirollik eman”, “Yigʻlovchi daraxt” kabi fitonimlarni keltiradi. Shunisi eʼtiborga loyiqki, ushbu asarda allaqachon oʻsimliklarni belgilovchi soʻzlar insonning bilish jarayonini qayd etishi va uning dunyo tasvirini aks ettirishi taʼkidlangan. Muallifning taʼkidlashicha, oʻsimlik dunyosi obʼektlarini mustaqil tadqiqot sohasi sifatida aniqlash kerak, chunki ular turli davrlarning anʼanalari va eʼtiqodlari bilan chambarchas bogʻliq.

N.V.Podolskaya "fitonim" tushunchasini xuddi shu hajmda koʻrib chiqadi: "fitonim - har qanday oʻsimlikning toʻgʻri nomi (Mavr eman, Bechoralar daraxti, Oʻlik daraxt)" (Podolskaya, 1978: 158). 1990-yillarda “fitonim” atamasining faol qoʻllanilishi natijasida u etimologik lugʻatlarda birlashtirildi va “original” sifatida

taqdim etildi. qo'shimcha ravishda yunoncha fiton "o'simlik" va onyma "nomi, sarlavhasi", "o'simlik nomi".

Ilmiy adabiyotlarda "fitonimiya" va "fitonimiya" atamaları faol qo'llanilishiga qaramay, umumiy qabul qilingan bir ma'noli talqinni olmagan. Bizning ishimizda "fitonimiya" atamasi bilan biz o'simlik dunyosi voqeliklari nomlarining yig'indisini, "fitonim" atamasi bilan esa - daraxt, o't, buta, gul, rezavorlar va boshqalarning alohida nomini tushunamiz.

Fitonimlarni tizimlashtirish bo'yicha birinchi keng ko'lamli tajriba N.I.Annenkov tomonidan amalga oshirilgan, shuning uchun u tomonidan tahrir qilingan botanika lug'atida fitonimlarning paydo bo'lish sabablari haqida mulohazalar berilgan. Masalan, rus olimi "Masihning nayzasi" dialekt nomining kelib chiqishini "yahudiylar Masihni pichoqlagan" nayza teshilgandek bo'linib ketgan barglarning shakli bilan izohlaydi va "bodyaga" shunday nomlangan. chunki "bodyaga kabi, u qizarish uchun ishlatiladi" (Botanical Dictionary... , 1878: 7, 232).

Fitonimik lug'atni o'rganishning boshlanishi F. I. Buslaev nomi bilan bog'liq bo'lib, u tadqiqotning madaniy tomonini birinchi o'ringa qo'ygan. Shunday qilib, u "...xalq botanikasining o'zi nomenklaturasi bizni mifologik davrga yetaklaydi" (Buslaev, 2011: 17) deb ta'kidlab, o'simlik dunyosi nomlari bilan xalqning ma'naviy madaniyati o'rtasidagi bog'liqlikni ko'rsatdi. Xuddi shu jihatdagi tadqiqotlar M. Zabylinning "Xalq gulzori" asarida davom ettirildi, unda olim rus folklorida o'simlik nominatsiyalarining (e'tiqodlar, fitna va tumorlar, marosimlar, urf-odatlar) aksini batafsil ko'rib chiqadi. Shunday qilib, agar siz qurolni tikanli o't bilan fumigatsiya qilsangiz, unda birorta qush o'qdan qochib qutula olmaydi va agar siz o'ldirilgan ilonning qorniga uchta sehrli no'xat qo'ysangiz, uni erga ko'mib qo'ying va keyin gul o'sib chiqqach, kesib oling. uni yarim tunda yesangiz, siz super kuchga ega bo'lishingiz mumkin, boshqalarning fikrlarini o'qing (Zabylin, 2014: 477-478, 480).

V.A.Merkulova fitonimlarni (xususan, yovvoyi yeyiladigan o'tlar, qo'ziqorinlar va rezavorlar) etimologik jihatdan, ya'ni so'z yasaliş tuzilishi, semantik motivatsiya, so'zning kelib chiqishini tushuntiruvchi semantik va rasmiy bog'lanish shakllari nuqtai nazaridan o'rganadi (Merkulova, 1967). : 5). Muallif bir xil fitonim turli xil belgilangan ob'ektlarga ega bo'lishi mumkinligini ta'kidlaydi, bu o'simliklarning xalq nomlarining o'ziga xosligini ochib beradi, ular ham lingvistik, ham lingvogeografik jihatdan bir ma'nolilik belgisiga ega emas.

V.V.Kopocheva o'zining "Sun'iy va tabiiy nomlanishning o'zaro bog'liqligi (o'simliklar nomlari asosida)" asarida fitonimlarni motivatsion jihatdan o'rganar ekan, motivatsiyaning ob'ektiv va shartli belgilarini aniqlaydi, birinchisini haqiqiy ob'ektivga (shakli, rangi) ajratadi. , hajmi, o'simlikning umumiy turi, hidi, ta'mi) va nisbiy (mahalliy belgi, o'simlik faolligi vaqti, uning odamlar va hayvonlarga ta'siri) (Kopocheva, 1985).

Nominativ nuqtai nazardan, aksiologik nuqtai nazardan, fitonimlarning (shuningdek, hayvonot dunyosini ko'rsatadigan lug'atning) tahlili T. I. Vendinaning "Dunyoning rus lingvistik rasmi so'z shakllanishi prizmasi orqali (makrokosmos)" asarida berilgan. ". Tadqiqotchining so'z yasaliş faktlarini shu nuqtai nazardan o'rganish ma'lum bir xalq qadriyatlarining chuqur tizimiga kirib borishga, aytilgan voqeliklarning ona tilida so'zlashuvchilar uchun ahamiyatini tushunishga imkon beradi, degan fikrga qo'shilmaslik mumkin emas. ma'lum bir xalqning etnik psixologiyasini tushunish uchun (Vendina, 1998: 9-10).

Fitonimiya bo'yicha ilmiy ishlar orasida lingvokulturologiya doirasida olib borilgan "fitoportretlar" yoki bitta o'simlik tasvirini tahlil qilishga bag'ishlangan etnobotanik yozuvlar qiziqarli hodisadir. Masalan, V. B. Kolosova slavyanlarning an'anaviy madaniyatida "shuvoq" fitonimining o'rnini ko'rib chiqadi va uning foydali xususiyatlariga qaramay (o'simlik slavyanlar tomonidan siydik haydovchi va

dorivor vosita sifatida ishlatilgan), shuvoq fitonimlarga qarama-qarshi ekanligini ta'kidlaydi. ijobiy ramziylik bilan (atirgul, reyhan) (Kolosova, 2004: 28).

Fitonimikaning turli jihatlar nuqtai nazaridan bunday faol o'rganilishi birinchi qadimiy leksik mikrotizimlardan biri sifatida fitonimik lug'atning ahamiyatini ko'rsatadi.

O'simliklarni o'rganishga bag'ishlangan ilmiy ishlarning nomlaridan ko'rinib turibdiki, ular nafaqat fitonimik lug'atni o'rganish jihat, balki tanlangan fitonimlarning geografik qamrovi bilan ham farqlanadi. Masalan, N. I. Konovalova ("Xalq fitonimiyasi dunyoning lingvistik rasmining bir qismi sifatida", "Ural o'simliklarining xalq nomlari lug'ati") Markaziy Ural dialektlari materiallari asosida o'simliklar nominatsiyasi tamoyillarini tahlil qiladi. Biz N. I. Konovalovanning tilga olingan asarlarida rus xalqining tarixi, madaniyati va dunyoqarash tizimi bilan bog'liqligini aks ettiruvchi fitonimik birliklarning semantikasidagi madaniy konnotatsiyaga e'tibor qaratganini ta'kidlaymiz

Ushbu masala bo'yicha ishlarni ko'rib chiqish shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik tadqiqotchilar turli xil tuzilgan tillarning fitonimlarini ob'ekt sifatida tanlaydilar: masalan, N. Sh. Yagumova ingliz va adige tillarining fitonimlari va fitonimik toponimlarini tahlil qilib, ularga madaniy va milliy xususiyatni beradi. talqin (Yagumova, 2008); Yu.N.Isaev tadqiqot ob'ekti sifatida oltoy, fin-ugr, hind-evropa va kavkaz tillari lug'aviy tizimida faoliyat ko'rsatuvchi fitonimlarni tanlab, qiyosiy va tipologik tahlil qilish yo'li bilan tillar rasmida namoyon bo'ladigan o'xshashlik va farqlarni aniqlaydi. dunyo (Isaev, 2015). Fitonimik lug'atni o'rganishdagi qiyosiy yo'nalish tilshunoslik taraqqiyotining hozirgi bosqichida eng istiqbolli yo'nalishlardan biriga aylanib, xalq dunyosi lingvistik rasmining milliy o'ziga xos xususiyatlarini aniqlash imkonini beradi. Shu jihatda biz ko'plab tadqiqotchilarning fitonimik lug'at xalq dunyoqarashi haqidagi boy ma'lumot manbai, degan fikrga qo'shilamiz.

Ammo, fitonimik lug'atni o'rganish va ko'p o'lchovli tahlil qilish bo'yicha keng ko'lamli mahalliy ishlarga qaramay, biz fitonimiya (ayniqsa ingliz tilida) etarlicha tavsiflangan deb da'vo qila olmaymiz. Shu nuqtai nazardan, biz V.B.Kolosovning "agar daraxt va butalarning nomlari yaxshi tahlil qilingan bo'lsa, unda o't o'simliklari biroz kamroq" degan fikriga to'liq qo'shilmiz (Etnobotanika: til va madaniyatdagi o'simliklar, 2010: 18).

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot uchun illyustrativ asos sifatida maxsus botanika lug'atlari va bog'bonlarning ma'lumotnomalari asosida tuzilgan 385 ta so'zdan (192 ta inglizcha va 193 ta ruscha fitonimlardan) iborat namuna bo'ldi: Botanika-farmakognostik lug'at; N. I. Annenkovning botanika lug'ati; F. A. Novakning o'simliklarning tasvirlangan ensiklopediyasi; Ruscha-inglizcha-nemischa-fransuzcha-lotinch botanika lug'ati; Bog', gullar (qisqacha ma'lumotnoma) K. M. Vasilyeva; N. I. Konovalovning Ural o'simliklarining xalq nomlari lug'ati.

Uzluksiz tanlab olish yo'li bilan to'plangan fitonimik lug'atning so'z yasalihi tahlili jarayonida barcha fitonimlar tuzilish xususiyatlarini hisobga olgan holda ikki guruhga bo'lingan: bir so'zli (sodda va murakkab) va qo'shma otlar. Qarz olish va so'z yasash yo'li bilan hosil qilingan fitonimlarni bir so'zli nominatsiyalar guruhiga, ikki yoki undan ortiq leksik komponentlardan tashkil topgan fitonimlarni esa qo'shma otlar guruhiga kiritdik.

Ingliz tilida bir so'zli fitonimlar leksemalarning 58,3% ni tashkil qiladi, shundan 17,1% oddiy, 41,2% murakkab.

Ingliz tilidagi fitonimlarning oddiy hosilalarining korpusi qarz olish va so'z yasashning quyidagi turlari bilan ifodalanadi: affiksali so'z ishlab chiqarish (ya'ni, qo'shimcha), substantivizatsiya va qisqartirish. Qo'shimchalar yordamida hosil qilingan sodda fitonimlarda hosila affiks sifatida -age (lovage "lovage") qo'shimchalari qo'llaniladi. -et (burnet "burnet") va -y (arpa "arpa"). Ular unumsizligi bilan ajralib turadi (fitonimik qo'shimchalarning ulushi bor-yo'g'i 1,6%

ni tashkil qiladi. Substantivizatsiya (pushti "chinnigullar", abadiy "tsmin") va reduksiya (nilufar < Liliun "nilufar", oqsoqollar < Keksa rezavor daraxti "elderberry") unumdorligi bundan ham pastroqligi bilan tavsiflanadi.), ularning har biri uzluksiz tanlab olish usuli yordamida tanlangan fitonimlarning umumiy sonining 1,0% ni tashkil qiladi. Qismlarga kelsak, ular lug'atning ancha keng qatlamini ifodalaydi (bir so'zdan iborat bo'lgan fitonimlar bilan solishtirganda). foizli atamalar, ular so'zlarning 13,5% ni tashkil qiladi. O'rganish davomida fitonimik lug'atni o'zlashtirish uchun manba tillari sifatida quyidagilar aniqlandi:

1. Lotin: gladiolus "gladiolus" - lat. "Gladiolus" (yovvoyi iris), mimoza "mimoza" - yangi lotin. "mimus", atirgul "atirgul" - lat. "rosa" va boshqalar;
2. Yunoncha: romashka "romashka" - qadimgi frantsuz "kamemila" < lat. "camomilla" < lat. "romashka" < gr. "xamaimelon"; narcissus "narcissist" - lat. "narcissus" < gr. "narkissos"; akasiya "akasiya" – lat. "akasiya" < yunoncha "akakia" va boshqalar;
3. Forscha: yasemin "yasemin" - fr. "yasemin" < arab. "yas(a)min" < pers. "yasmin"
4. Turkcha: lola "lola" - nemis. "tulpa" < fr. "lola", "lola" < tur. "tölbent";
5. Italiya: belladonna "belladonna" - bu. "belladonna" (lit. go'zal xonim).

O'simlik nomlarini o'zlashtirish, qoida tariqasida, bir necha bosqichlardan o'tadi, leksemaning tilga singishi boshlanishini ta'kidlash o'zlashtirilgan fitonimlarning asosan yunon va lotin ildizlariga ega ekanligini ko'rsatadi. So'zlarni qo'shish orqali hosil bo'lgan leksemalarni murakkab bir so'zli fitonimlar qatoriga kiritdik. Bir so'zli fitonimlar korpusida nominatsiyaning bu usuli eng samarali hisoblanadi: o'simlik nomlarining 41,2 foizi uning yordami bilan shakllanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, birikmaning barcha mumkin bo'lgan turlaridan (oddiy birikma, bog'lovchi unli/undosh bilan qo'shma, bog'lovchi element bilan bosh gap/bog'lovchi shaklidagi birikma, hosila birikma) inglizcha fitonimlarni ko'rsatish uchun faqat ikkitasi qo'llaniladi. Shunday qilib, 37,5% leksemashakllar oddiy birikmalash (yoki o'zaklarni yonma-yon qo'yish) yo'li bilan yasaladi:

henbane "henbane" (lit. "tovuq" + "zahar");

larkspur "larkspur" (lit. "lark" + "spur");

do'lana "dolana" (lit. "panjara" + "tikan");

moor-berry "botqoq klyukva" (lit. "botqoq" + "berry");

foxglove "foxglove" (lit. "tulki" + "qo'lqop");

catmint "catnip" (lit. "mushuk" + "yalpiz");

egizak gulli "linnea" (lit. "egizak" + "gul") va boshqalar.

Murakkab leksemalarning qolgan 3,7 foizi bog'lovchili birikmashakl bosh gap shaklida yasaladi.

nilufar "vodiy nilufari" (lily-in-the-vodiy);

Jek-in-the-minbar "uch bargli arizema" (lit. Jack-in-the-minbar) va boshqalar

Murakkab ikki ildizli fitonimlar orasida qadimgi inglizcha "ildiz" ildizini bildiruvchi eskirgan poyaning saqlanishi (11 ta murakkab fitonimlarda uchraydi, masalan, "meadowsweet" tomchisi, findiq "tuyoqli o't", shisha o'ti "hodgepodge" va boshqalar), qayd etilgan.

Murakkab nomlar guruhini tashkil etuvchi fitonimlar umumiy fitonimlar sonining 41,7% lug'aviy birliklarini o'z ichiga oladi. Semantik yaxlitlikni asos qilib olib, bu guruh doirasida ma'no jihatdan bo'linuvchi (yoki erkin) va ma'no jihatdan

bo‘linmaydigan (yoki izchil) qo‘shma otlarni aniqladik (birinchisi qo‘shma leksemani qismlarga bo‘lishda “o‘simlik” semantikasini saqlab qolgan bo‘lsa, ikkinchisi buni yo‘qotadi. ma'nosi).

Fitonimik leksemalarning 16,2%i semantik bo‘linuvchi bo‘lib chiqdi:

kechki primrose - "eshak daraxti" (lit. kechqurun primrose);

snake's-head fritillary - "shaxmat grouse" (lit. ilon boshli findiq grouse);

kauchuk o'simlik - "figus" (so'zma-so'z kauchuk o'simlik);

muz o'simligi - "billur o't" (so'zma-so'z muz o'simlik);

buyuk shimoliy aster - "mo'tadil aster" (lit. buyuk shimoliy aster);

shirin xushbo'y buta - "calycanthus" (lit. Shirin xushbo'y buta).

Fitonimlarning 25,5 foizi izchil birikma nomlari sifatida tasniflangan:

shirin shamol - "botqoq mirti" (lit. xushbo'y bo'ron);

yonayotgan yulduz - "liatris" (so'zma-so'z yonib turgan yulduz);

soat to'rtta - "mirabilis" (so'zma-so'z to'rt soat);

kaptar qanotlari - "klitoris" (so'zma-so'z kaptar qanotlari);

qo'ziqorin tili - "umumiy ko'karish" (lit. ilon tili) va boshqalar.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ingliz fitonimlari-so'z birikmalari ikki komponentli (cupid's dart "katanankhe"), uch komponentli (katta shimoliy aster - "mo'tadil aster"), to'rt komponentli (Misr oq lotus - "Misr lotus"), besh komponentli (jump-up-and -kiss-me - "pansy") va olti komponentli (Jek-go-to-bed-at-noon - "o'tloq salsify").

Namunada keltirilgan ingliz fitonimik lug'atini tahlil qilganda, ba'zi leksik birliklar nominatsiyaning bir nechta usullarini birlashtirganligi ma'lum bo'ldi: so'z yasash nominatsiyasi, metafora va bir vaqtning o'zida metafora ko'chishi bilan qo'shma nomlar yaratish. Shu munosabat bilan biz barcha hosilaviy fitonimlarni (ya'ni, barcha, qarz olishdan tashqari) ikki guruhga bo'lish maqsadga muvofiq, deb hisoblaymiz: sof nominatsiya usullari bilan tuzilgan va nominatsiyaning turli usullarini birlashtirganlar. Shunday qilib, biz fitonimlarning 32,8 foizini nominatsiyaning sof usullari bilan hosil qilinganlar deb tasnifladik: dengiz-lavanta – “kermek”, yovvoyi zaytun – “yovvoyi zaytun”, devorgul – “lakfiol”, qush olchasi – “qush olchasi” va boshqalar. Nominatsiya usulining metafora bilan qo'shilishi natijasida hosil bo'lgan obrazlilik 53,7% leksemalarga xosdir: o't o'ti – “koleus”, ho'kiz ko'zli gulchambar – “moychechak”, ajdaho – “snapdragon”, o'q – “o'q”, bir shoxli o'simlik – “martiniya”, kapalak-no'xat – “klitoriya”, quyon oyog'i – “haydaladigan yonca” va boshqalar.

Xuddi shu so'z yasalishi nuqtai nazaridan biz rus tilining fitonimik lug'atini tahlil qilamiz. Taqdim etilgan namunada bir bo'g'inli otlarning 74,1 foizi, qo'shma otlarning 25,9 foizi topilgan.

Qarzlilar tahlil qilinayotgan lug'atning katta qismini tashkil etadi - 23,3%. Rus tiliga fitonimik lug'at quyidagi tillardan kirib kelgan: [Manbaga havola: Anikina T.V. Ingliz va rus tillaridagi fitonimik lug'atning so'z yasalish tarkibi.

6. Yunoncha: azalea - yunoncha. "Azaleos" quruq, amaranth - yunoncha. "Amarantos" so'nmaydi, krokus soqov. “krokus” < lat. "krokus" < gr. "krokos" va boshqalar;

7. Lotin: gladiolus – lat. "gladiolus" kichik qilich, primrose - lat. “prīmula” birinchi, boshlovchi, mignonette – fr. "réséda" < lat. "resēda" va boshqalar;

8. Fransuzcha: Quddus artishokasi - fr. "topinambour" - hind qabilasi nomidan Quddus artishoki, petuniya - frantsuz. "petunya" va boshqalar;
9. Italiya: kapuchin - bu. "kappuchino" < "kapuccio" kaput va boshqalar;
10. Portugalcha: ipecac – port. "ipekakuanha";
11. Turkcha: lola – fr. lola < it.tulipano < tur. Tyulbend sallasi.

E'tibor bering, kartotekamizdagi 45 ta leksemadan 19 tasi bilvosita yoki bilvosita o'zlashtirilgan so'zlardir. Etimologik lug'atlarni tahlil qilish jarayonida vositachi tillar frantsuz, nemis, italyan va polyak tillari ekanligi aniqlandi. Qarzga olingan fitonimik lug'at rus tiliga bir tildan ikkinchi tilga o'tib kirdi. [Manbaga havola: Anikina T.V. Ingliz va rus tillarida fitonimik lug'atning so'z yasaliish tarkibi.

Fitonimlarning rus tilidagi oddiy hosilalari orasida, qarz olishdan tashqari, nominatsiya qilishning quyidagi usullari mavjud: so'z shakllanishi (qo'shimcha va prefiks-suffiks), termoyadroviy va qo'shimcha.

Suffiksatsiya o'simlik nomlarini yasashda juda samarali usul bo'lgan – leksemalarning 36,3 foizi shu tur yordamida tuzilgan. Shu bilan birga, hosila qo'shimchalarining keng doirasi kuzatiladi: -nik- (motherwort ← cho'l, cistus ← tutatqi, mina ← may, ash pan ← ash va boshqalar); -k- (solyanka ← sho'r, shijoatli ← shijoatli, marigold ← tirnoq, corydalis ← tepalik va boshqalar), -ik- (sariqlik ← ikterik, kalitlar ← kalit, yara ← yarali va boshqalar), -nits- (suzish kostyumi) suzish, jigar qurti ← jigar va boshqalar), -ank- / -yank- (sovunli ← sovun va boshqalar), -evik- (ilon ← ilon va boshqalar), -chik- (findik ← cho'ntak, qo'chqor ← qo'chqor) va boshqalar) va alohida misollar uchun hosila vazifasini o'tagan boshqa qator qo'shimchalar. Birliklarning 3,1% miqdoridagi fitonimlar prefiks-qo'shimchasi usuli bilan yasaladi: podelnik ← archa, kirpi ← soy, ko'k ← o'rmon va boshqalar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Болтаева Барно Исакуловна. Ўзбек тили фразеологик бирликларининг трансформацияси. (семантик-прагматик таҳлил) . (PhD) Диссертацияси автореферати 5 б.
2. Injil. Eski va Yangi Ahdning Muqaddas Yozuvlari kitoblari. - Barnaul: Kun, 2002 yil.
3. Aka-uka Grimmlar. Ertaklar. - Toshkent: Yulduzcha, 1987 yil.
4. Xaydarova, D. Z. Komparativ frazeologik birliklar va tarjima // Molodoy ucheniy. — 2020. — № 18 (308). — S. 597-599.
5. Hornby A. S. Oksford Advanced Learner's lug'ati joriy ingliz tili, 8 - Oksford universiteti nashriyoti, 2010. 1796 b.
6. Makkai A. Ingliz tilidagi Idiom Structure. - Gaaga, 1997. 371 b.
7. Spears A. Richard American Idioms Dictionary
8. Linkolnwood, Illinois, Tilning tuzilishi. - Kaliforniya universiteti matbuoti, Berkli va AQSh, 1998. 56 b.
9. Vebster inglizcha qisqartirilmagan lug'at. - Tasodifiy uy, 2007. 2377 rubl
10. M.F. Saparova. Semantic-structural study of nouns for the Thesaurus of the Uzbek languages . Xorazm Ma'mun akademiyasi. 6(2), 19-26. 2023
11. <https://sinaps.uz/bilasizmi/12354>